

Sofi Oksanen ja kertomuksen retorinen analyysi 2020-luvulla

Markku Lehtimäki 2022: *Sofi Oksasen romaanitaide: Kertomus, etiikka, retoriikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1482. Helsinki: SKS, 436 s.

Markku Lehtimäen *Sofi Oksasen romaanitaide: Kertomus, etiikka, retoriikka* on ensimmäinen Suomen tunnetuimman ja palkituimman nykykirjailijan kaunokirjallista tuotantoa kokoavasti käsittelevä monografia. Oksasen tuotantoa on tähän mennessä käsitelty muutamassa suomenkielisessä väitöskirjassa, joista yksikään ei sijoitu kirjallisuustieteellisille aloille ja joista vain yhdessä Oksanen toimii pääasiallisena tutkimuskohteena (Ikonen 2018). Lehtimäki viittaa kattavasti edeltävään tutkimukseen, vaikka yhteistä viitekehystä olisi niukalti.

Hedelmällisin vuoropuhelu syntyy odotetusti kotimaisen kirjallisuuden tutkijoiden kirjoittamien tutkimusartikkelien kanssa, joissa Oksasen teoksia on avattu muun muassa ylijajaisuuden ja traumakertomuksen kehyksissä. Nämä näkökulmat ovat keskeisesti esillä myös Lehtimäen teoksen yksittäisissä luvuissa. Kukin Oksasen kuudesta romaanista on yhden analyysiluvun kohdetekstinä, mutta teoksesta toiseen toistuvat keinot sekä tuotantoa leikkaavat temaattiset ja kirjailijakuvaan palautuvat tekijät luovat yhteyksiä lukujen välille.

Oksasen teosten ohessa Lehtimäen teoksessa pääosaan nousevat teoreettiset ja metodiset kehystykset. Teoksen alaotsikko *Kertomus, etiikka, retoriikka* viittaa Lehtimäen lähestymistapaan, joka kiinnittyy kertomuksen tutkimuksen retoris-eettiseen teoriaperinteeseen. Kertomusteoriassa perinne henkilöityy erityisesti Wayne C. Boothiin ja tämän oppilaaseen James Phelaniin. Näkemys fiktiivisestä kertomuksesta omanlaisenaan kommunikaationa perustuu juuri Boothin fiktion retoriikan teoriaan. Sikäli kun oletamme fiktion olevan kommunikaatiota, myös fiktion teorian tulee voida tarkastella tekijän pyrkimystä ilmaista teoksellaan jotakin jossain muodossa, jolloin lukijalla puolestaan on intressi ymmärtää näitä pyrkimyksiä.

Tutkimussuuntauksesta käytetyn nimityksen sanamuodot ovat mukailleet suuntausta kehittäneen James Phelanin hienosäättöjä. Suomeksi on puhuttu ainakin retoris-eettisestä narratologiasta ja kertomuksen retorisesta etiikasta. Phelanin uusimpien tekstien tapaan myös Lehtimäki päätyy kirjassaan käyttämään termiä *kertomuksen retorinen poetiikka* (vrt. Phelan 2017). Hän avaa lähestymistavan taustoja erinomaisen pedagogisesti johdannon tiiviissä ja selkeässä alaluvussa. Selviää muun muassa, että uusaristoteeliseen perinteeseen pohjaava kertomuksen retoriikka onkin läheistä sukua nimenomaan Aristoteleen *poetiikalle* eli runousopille.

Poetiikka olisikin monin tavoin odotuksenmukainen lokero Lehtimäen tutkimukselle, mutta termi on lähes osoittelevasti jätetty sivuun monografian ala-

otsikosta. Tämä on sitäkin yllättävämpää, kun Lehtimäen tutkimus on pitkään liikkunut retorisen narratologian ja kirjailijapoetiikan rajapinnalla, esimerkiksi väitöskirjassa *The Poetics of Norman Mailer's Nonfiction: Self-Reflexivity, Literary Form, and the Rhetoric of Narrative* (2005). Syytä poisjättämiseen voi pohtia suhteessa 1900-luvun poetiikan perinteisiin, joissa on säännöllisesti ilmennyt vaateita rajata biografiset ja historialliset näkökohdat tarkastelun ulkopuolelle. Kuitenkin juuri Phelanin uusin analyysimalli sallii nämä tarkennukset, koska tekijän ja yleisön jakama ymmärrys esimerkiksi jostain historiallisesta tai sosiaalisesta kontekstista voi olla keskeinen tekstin kommunikaation edellytys, jota myös tekijän käyttämät keinot tai resurssit pyrkivät rakentamaan. Koska termi ei varmastikaan puutu teoksen otsikosta minkäänlaisen erheen seurauksena, on kenties pääteltävä, että Lehtimäki ajattelee retorisen kertomusteorian olevan jo poetiikkaa juuri (uus)aristoteelisessa mielessä. Näin syntyisi pesäero aiempaan ”kertomuksen poetiikkaan”, jonka Lehtimäki liittää strukturalismista innoittuneeseen klassiseen narratologiaan (22–23).

Lehtimäen teoksen oivallisinta antia suomalaiselle kertomusteorialle on juuri 2000-luvun alun jälkeen syntyneen kertomuksen retoriikan teoreettinen esittely ja kontekstointi suhteessa länsimaisiin retoris-poettisiin perinteisiin. Uudempaa retorista kertomusteoriaa teoksessa edustavat muiden muassa Richard Walshin fiktionaalisuuden retoriikka (2007), Liesbeth Korthals Altesin tutkimus kertomuksen eetoksen tulkinnasta (2014) sekä Matthew Clarkin ja Phelanin yhteinen debattimonografia (Clark & Phelan 2020). Lisäksi Lehtimäki onnistuu soveltamaan Phelanin uudempaa, rajaukseltaan avoimempaa tarkastelutapaa Oksasen tuotannon tarkasteluun.

Phelan on uudemmista tutkimuksissaan esitellyt mallin, jossa tekijän ja lukijan välinen kommunikaatio tapahtuu erilaisia *retorisia resursseja* hyödyntämällä. Resurssit ovat laaja ja avoimeksi jäävä kategoria, johon kuuluu narratologian erittelemien keinojen lisäksi lajityypin ja fiktionaalisuuden kaltaisia laajempia kehyksiä, jotka näyttäytyvät esimerkiksi kerrontateknikoihin rinnastuvina tekijän valintoina. Lehtimäki muotoilee tutkimuskysymyksensä juuri tämän resurssimallin mukaisesti: ”Millä tavalla tekijä hyödyntää käytössään olevia keinoja, jotta hän voisi kommunikoida lukijoilleen tietyn kuvan ja käsityksen maailmasta fiktion muodossa?” (12).

Muuntautumiskykyinen raja-alue ilmenee eri analyysilukujen ja Oksasen eri teosten kohdalla eri tavoin. Esimerkiksi *Puhdistuksen* romaani- ja näytelmäversioita vertailevassa osiossa Lehtimäki osoittaa, että näyttämölle kirjoitettuna tekstinä *Puhdistus* hyödyntää resurssinaan tragedian lajityypillisiä piirteitä, mikä jättää kiinnostavia muistumia myöhempään romaaniversioon (45–49). Vastaavasti autofiktiivisyyden konventioilla ja lajityyppiin liittyvillä odotuksilla pelaavat romaanit kuten esikoisromaani *Stalimin lehmät* ja Oksasen uusin, vuonna 2019 ilmestynyt romaani *Koirapuisto* hyödyntävät autofiktionaalisuuden kehystä tuottaakseen juuri niille ominaiset kiinnittymiset todellisen maailman ja fiktion välillä – olematta silti autofiktiota geneerisessä mielessä.

Monografian tapa lähestyä Oksasen tuotantoa sallii usean risteävän tutkimusperinteen yhdistämisen. Samalla teoriakehys toki kasvattaa massaansa – vähintäänkin kumulatiivisesti, mutta toisinaan myös yksittäisen analyysiluvun puitteissa. Mikäli Lehtimäen lähestymistapaa haluaisi tarkastella metateoreettisesti, se varmasti näyttäisi paikoin epäilyttävän eklektiseltä. Kuitenkin tutkimuksen konkreettisen tuloksen eli Oksasen tuotannon saaman monipuolisen valituksen kannalta rönsyily on hedelmällistä. Oksasen tuotannosta kiinnostuneelle lukijalle luvut tarjoutuvat luettavaksi taitavina ja yksitoikkoisuuteen lankeamattomina kirjallisuusanalyyseina, joissa teoreettiset näkökulmat rakentuvat vuoropuhelussa kulloinkin tarkasteltavan teoksen kanssa. Takakannessaan teos väittää toimivansa ”oppaana Oksasen romaanien lukemiseen”. Paremminkin voisi sanoa, että se tarjoaa *sarjan esimerkkejä* analyysiotteesta, joka tarkastelee kokonaisvaltaisesti tekijän käyttämiä keinoja ja tutkii, miten ne tuottavat teosten yksilölliset mutta tarkoituksenmukaiset kiinnittymiset tiettyihin teemoihin sekä teosten eettiset ja paikoin didaktisetkin asemoitumiset.

Kokonaisuudessaan *Sofi Oksasen romaanitaide* asettuu suomalaisten kirjailijapoeettisten tutkimusten jatkumoon, mutta tutkimuskysymyksissään ja metodeissaan se ottaa tietoisesti sivuaskelen poetiikan perinteisistä tarkennuksista ja tutkimuseetoksesta. Teoksen teoreettiselle ja metodologiselle otteelle on ilman muuta tilaus kirjallisuustieteen kentällä. Samalla kun kansainvälisten tiedejulkaisijoiden kiinnostus yksittäisen kirjailijan tuotantoon kohdistuvaan monografiaan on ollut pitkään laskussa, Lehtimäen teos muistuttaa, että kyseinen tutkimusformaatti tarjoaa kenties parhaan tavan vastata kysymykseen, jonka useimmat kirjallisuuden ystävät epäilemättä tunnistavat omien kirjallisten lemmikkiensä kohdalla: mikä juuri tämän tekijän tuotannossa on erityistä, ja miksi sen tapa käsitellä teemojaan onnistuu puhuttelemaan minua?

Samuli Björninen

Lähteet

- Clark, Matthew, & James Phelan 2020. *Debating Rhetorical Narratology: On the Synthetic, Mimetic, and Thematic Aspects of Narrative*. Columbus: The Ohio State University Press. DOI: 10.26818/9780814214282.
- Ikonen, Tiina 2018. *Suomalainen virolainen tarina: Sofi Oksasen Puhdistuksen henkilöhaamojen rakentaminen, ilmentäminen ja tulkinta puvustuksen avulla suomalaisissa näyttämö- ja elokuvasuorituksissa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Korthals Altes, Liesbeth 2014. *Ethos and Narrative Interpretation: The Negotiation of Values in Fiction*. Lincoln: University of Nebraska Press. DOI: 10.2307/j.cttd9nm18.
- Lehtimäki, Markku 2005. *The Poetics of Norman Mailer's Nonfiction: Self-Reflexivity, Literary Form, and the Rhetoric of Narrative*. Tampere: Tampere University Press.
- Phelan, James 2017. *Somebody Telling Somebody Else: Toward a Rhetorical Poetics of Narrative*. Columbus: The Ohio State University Press. DOI: 10.2307/j.ctv15rt209.
- Walsh, Richard 2007. *The Rhetoric of Fictionality: Narrative Theory and the Idea of Fiction*. Columbus: The Ohio State University Press.